

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

THE ISSUES OF PHYSICAL EVIDENCE RESEARCH

УДК 343.132:343.985.1:159.99

DOI: 10.37025/1992-4437/2020-34-2-66

Ф. М. Сокиран, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7557-3490>

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні можливості психологічного впливу на учасників кримінального провадження через застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій. **Методологія.** Достовірність отриманих результатів і висновків забезпечено сукупністю методів філософського, загальнонаукового і конкретно-наукового рівнів. Зокрема, з позиції матеріалістичної діалектики розглянуто можливість збирання «ідеальних» слідів, що залишилися в пам'яті людини в результаті події правопорушення, у вигляді показань. Із застосуванням методів формальної логіки (аналіз, синтез, аналогія, дедукція) доведено ефективність застосування тактичних прийомів психологічного впливу на учасників кримінального провадження з метою отримати правдиві показання. Завдяки методам аналогії та моделювання на реальних прикладах продемонстровано ефективність застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу на осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. **Наукова новизна.** Ефективність застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій розглянуто з позиції психологічного впливу на осіб, які беруть участь у проведенні таких процесуальних дій, що, по суті, являє собою тактичний прийом, спрямований на отримання достовірної інформації. **Висновки.** Доведено ефективність використання технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій із метою психологічного впливу на їх учасників. Сформульовано криміналістичні рекомендації щодо допустимості використання технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій із метою психологічного впливу, дотримання яких сприятиме одержанню належних і допустимих доказів.

Ключові слова: технічні засоби; слідчі (розшукові) дії; психологічний вплив; тактичний прийом; суб'єкт розслідування; докази; неправдиві показання.

Вступ

Застосування психологічного впливу під час розслідування кримінальних правопорушень зумовлено природою, цілями й завданнями процесу доказування (Sokyran, 2019). В окремих випадках викликано неможливістю отримати фактичні дані про обставини розслідуваної події в інший спосіб. Особливо доцільним застосування психологічного впливу вбачається, коли учасники кримінального провадження надають неправдиві показання, навмисно приховуючи правду чи побоюючись помсти інших осіб.

Суб'єкт розслідування, щоб здобути адекватну інформацію, застосовує регламентовані законом морально-етичні прийоми психологічного впливу. При цьому, якщо звертається лише до почуттів учасника кримінального провадження, зважає на ризики, які постають через імовірність отримати неправдиві показання під впливом, наприклад, страху, люті або інших негативних чин-

ників. Тому прийоми, якими він послуговується, мають бути надійними, а їх ефективність підтверджена практикою і безсумнівна (Kudermiina, & Lenska, 2018). Такими, зокрема, є: відновлення асоціативних зв'язків завдяки нагадуванню або збудженню слідів афектів, викликаних раніше і зафіксованих у підсвідомості у вигляді емоцій, моторних реакцій, образів, відтворення обстановки сприйняття; зняття розсіювання уваги через її акцентування; активізація установок і емоційно-вольової сфери тощо.

У процесі встановлення істини у кримінальному провадженні суб'єкту розслідування доводиться не лише допомагати учасникам відтворювати факти, пов'язані з подією правопорушення, а й докладати зусиль, аби ці учасники, якщо вони надають завідомо неправдиві показання, змінили їх (Dulov, & Nesterenko, 1971; Stoliarenko, 2000; Bed, 2003; Bartol, 2004; Blekborn, 2004). Саме у цьому контексті судово-психологічні методи впливу на-

бувають ваги, створюючи умови для отримання від усіх учасників належної інформації про факти і події, що становлять інтерес для слідства, забезпечують необхідну дію на осіб, які навмисно приховують правду та надають неправдиві показання.

Окремі аспекти застосування методів психологічного впливу досліджували, зокрема, В. Г. Андросюк, Є. Л. Доценко, А. В. Дулов, М. І. Єнікеєв, В. О. Коновалова, І. М. Мостова, О. Л. Потеряхін, О. М. Столяренко, Л. Б. Філонов, В. Ю. Шепітько, Г. Г. Шиханцов та ін. Спроби класифікувати методи і прийоми психологічного впливу робили І. О. Биховський, М. В. Костицький, М. І. Порубов, Ю. В. Чуфаровський, виокремити критерії його допустимості – В. П. Бахін, В. І. Гончаренко, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, О. Р. Ратинов, М. В. Салтєвський.

Колеги з країн далекого зарубіжжя розглядали проблеми психології впливу (Chaldini, 2002), мотивації (Khekkhauzen, 2003), психології кримінальної поведінки (Bartol, 2004; Blekborn, 2004), ключові ідеї соціальної психології (Khiuston, & Shtrebe, 2004; Aronson, J., & Aronson, E. (Eds.), 2012), теорії особистості (Khell, & Zigler, 2007), виявлення обману (Varga, Visu-Petra, Miclea, & Buş, 2014; Gannon, Wood, Pina, Tyler, Barnoux, & Vasquez, 2014) та ін.

Вітчизняні дослідники останніми роками висловлювались, зокрема, з таких питань: психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності (Smokov, 2015); проведення допиту потерпілого під час досудового розслідування грабежів: психологічні засади (Kudermiina, & Lenska, 2018); психологічний тиск на учасників кримінального провадження під час проведення слідчих експериментів і допитів (Lefterov, & Tretiakova, 2019); психологічний вплив та психічне насильство під час допиту: сутність і межі допустимості (Yaitska, 2019); застосування спеціальних психологічних знань під час досудових слідчих дій (Ziakun, & Prokopenko, 2019); доказове значення психофізіологічних перевірок у кримінальному провадженні: іноземний досвід та вітчизняні реалії (Huzela, 2019); організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки (Pyrih, 2019).

Проте сьогодні бракує ґрунтовних досліджень проблем, пов'язаних із застосуванням технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як одного з елементів психологічного впливу, що й зумовлює актуальність обраної тематики, визначаючи напрям нашої розвідки.

Мета й завдання дослідження

Мета статті – науково обґрунтувати можливість психологічного впливу на учасників кримі-

нального провадження, застосовуючи технічні засоби під час слідчих (розшукових) дій.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

розкрити сутність психологічного впливу як невід'ємного складника процесу розслідування кримінальних правопорушень, спрямованого на отримання достовірної інформації від учасників кримінального провадження;

з'ясувати особливості застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елементу психологічного впливу на її учасників;

визначити характер психологічного впливу за допомогою використання технічних засобів;

сформулювати криміналістичні рекомендації щодо застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій із метою психологічного впливу на їх учасників.

Виклад основного матеріалу

Тактичні прийоми психологічного впливу (створення необхідних (комфортних, належних) умов для суб'єкта, на якого він спрямований), застосовувані у визначених межах, цілеспрямовано, законно, мають вибіркову дію. Спрямовані вони здебільшого на осіб, яким важко відтворити сприйняте раніше чи згадати забуті факти, хто навмисно надає неправдиві показання або відмовляється від давання показань із різних причин. Ефективність психологічного впливу в таких випадках доведено практикою розслідування кримінальних правопорушень.

Так, у вивчених нами матеріалах 200 кримінальних проваджень понад 86 % свідків, не спроможних надати показання про сприйняті ними раніше факти повністю або в окремих деталях, після застосування суб'єктом розслідування прийомів психологічного впливу на поставлені запитання під час повторного допиту відповіли більш повно і найбільш достовірно. Не змогли відновити в пам'яті й повідомити обставини та деталі подій, свідками яких вони стали, лише 14 % осіб. При цьому майже в усіх досліджених випадках умови сприйняття певної інформації були досить ускладнені (Sokyran, 2002).

Якщо особа обрала позицію протистояння, надає неправдиві показання, певний (позитивний) результат для отримання достовірної інформації може забезпечити такий тактичний прийом психологічного впливу, як стимулювання позитивних якостей особистості.

Мотиви надання завідомо неправдивих показань різні. Найпоширеніші – страх перед покаранням і бажання уникнути його наслідків для себе й для своїх близьких (Ratinov, 1967; Bartol, 2004; Blekborn, 2004; Aronson, Uilson, & Eikert, 2008).

Крім того, мотивами неправди в показаннях можуть бути страх перед розголошенням, громадським осудом і сором від усвідомлення аморальності та протиправності свого вчинку; прагнення приховати співучасників і осіб, причетних до правопорушення; страх перед помстою зацікавлених осіб; зв'язок розслідуваної події з інтимними питаннями, що стосуються життя особи; упевненість підозрюваного в неможливості розслідування кримінального правопорушення тощо. Іноді неправдиві показання використовують для визнання себе винним, щоб приховати ще більш тяжкий злочин. Неправдиві показання можуть також бути пов'язані з розладом душевного стану особи на момент розслідування (Aronson, J., & Aronson, E. (Eds.), 2012).

Суб'єкт розслідування не лише встановлює механізм події, а й викриває особу (осіб) у вчиненні кримінального правопорушення, наданні неправдивих показань, недобросовісній поведінці, – і це невіддільне від процесу розслідування та являє собою ту його частину, яка, власне, і є психологічним впливом (Dalin, 1982, s. 97).

Деякі елементи психологічного впливу на учасників кримінального провадження закладені законодавцем у процедуру окремих процесуальних дій. Наприклад, на початку окремих слідчих (розшукових) дій їх учасників (свідків, потерпілих) попереджають про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, що певним чином (психологічно) впливає на цих осіб. У багатьох випадках (за результатами бесід) дає позитивні результати, спонукаючи осіб відмовитися від наміру надати неправдиві показання.

Перед допитом експерта в суді (*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*, 2012, st. 356) головуєчий приводить його до присяги, після чого попереджає про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, що, убачається, як елемент психологічного впливу створює умови для уникнення суб'єктивізму, коли експерт пояснює певні факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження.

У деяких країнах для розпізнавання неправди під час розслідування кримінальних правопорушень використовують поліграфи, їх ще називають лай-детекторами – розпізнавачами (викривачами) неправди (Huzela, 2019). Фахівцями визнано, що принцип дії поліграфа заснований на достовірних знаннях у галузі біології, фізіології, психології та медицини. За його допомогою надійно виявляються емоційні реакції будь-якої людини на основі фізіологічних змін в організмі, але він не діагностує соціальні структури, оскільки психофізіологічні, соціальні якості та прояви людини не мають закономірних кореляцій (Bradley, MacLaren, & Carle, 1996; Palmatier, & Rovner, 2015a). А втім,

деякі криміналісти обстоюють тезу, що за допомогою поліграфа можна фіксувати фізіологічні реакції, які дозволяють визначити правдивою чи неправдивою є інформація, яку повідомляє особа. Це можна встановити за коливаннями кров'яного тиску, частотою пульсу, компонентами крові, рухом м'язів тіла людини, біотоками мозку, електропровідністю шкіри та іншими біологічними показниками людського організму, притаманними кожній живій людині, пов'язаними зі специфікою її життя (Lykken, 1974; Elaad, 2011; Meijer, Bente, Ben-Shakhar, & Schumacher, 2013; Palmatier, & Rovner, 2015b; Georgiadou, Chronos, Verschuere, & Sauerland, 2019).

У цьому контексті слушною є думка, що отримання інформації під час досудового розслідування з використанням технічних засобів і прийомів являє собою найефективніший спосіб завдяки тому, що розширюються форми пізнання, не обмежуючись лише чуттєвим пізнанням людини – суб'єкта розслідування (Turchin, 1975; Pyrih, 2019).

Згідно із законодавством України (*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*, 2012; *Pro sudovu ekspertyzu*, 1994) результати використання поліграфа набувають доказового значення у межах призначеної судової експертизи. Відповідно перевірка на поліграфі можлива в разі проведення експертизи, призначеної суб'єктом розслідування, або на добровільних засадах. Тобто, наприклад, отримання інформації орієнтувального, оперативного характеру (за наявності згоди опитуваного) надасть можливість під час допиту особи спростувати (підтвердити) сумніви суб'єкта розслідування стосовно правдивості її показань, що підтверджуються іншими доказами у провадженні. Фактичні дані, підкріплені результатами використання поліграфа, можуть мати значний психологічний вплив на таку особу, унаслідок чого є ймовірність, що вона відмовиться від давання неправдивих показань, усвідомлюючи невідворотність викриття. При цьому, коли суб'єкт розслідування пропонує особі, щодо правдивості показань якої наявні сумніви, пройти опитування на поліграфі, вона потрапляє у делікатну ситуацію: якщо відмовиться, це непрямо свідчитиме, що вона говорить неправду та побоюється викриття; коли погодиться, то є ймовірність, що результати використання поліграфа продемонструють неправдивість її слів.

Слід наголосити, що норми кримінального процесуального закону:

зобов'язують застосовувати технічні засоби під час проведення слідчих (розшукових) дій (обшук);

дозволяють таке застосування (допит, пред'явлення для впізнання, огляд, слідчий експеримент, освідчування особи);

передбачають як спосіб проведення слідчої (розшукової) дії (допит, упізнання в режимі відеоконференції) (*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*, 2012).

Розуміння, що застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій має основною метою зафіксувати певні фактичні дані, зробити їх загальнодоступними для сприйняття іншими особами (Pyrih, 2019) або забезпечити технічну можливість проведення певних процесуальних дій (ідеться про слідчі (розшукові) дії в режимі відеоконференції), є узвичаєним.

На наш погляд, застосування технічних засобів у процесі розслідування, крім зазначеної функції, вирізняє можливість певного психологічного впливу на учасників слідчих (розшукових) дій. Під час допиту свідків, потерпілих, підозрюваних, коли фіксують їх показання за допомогою технічних засобів (диктофона, відеокамери), створюється певний психологічний клімат, що відбивається на психології допитуваної особи, змушує її замислитися над тим, як саме поводитися, чи варто говорити неправду.

Водночас застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій, зокрема технічних засобів фіксації, впливає й на суб'єкта розслідування, нерідко (коли, приміром, проводять огляд місця події) створюючи психологічне підґрунтя для недбалої, непродуманої фіксації обстановки та її деталей у протоколі слідчої (розшукової) дії. Тому може статися, що у протоколі слідчий фіксує одне, а на фотознімках відображене інше, логічно не пов'язане із записами у протоколі, що позбавляє результати такого слідчого огляду пізнавальної функції, ускладнює їх використання у процесі доказування. Суб'єкт розслідування зобов'язаний застосувати технічні засоби для забезпечення надійності та об'єктивності фіксації, не знижуючи активності та цілеспрямованості своєї пошукової роботи, не порушуючи загальних вимог кримінального процесуального закону.

Під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій активно використовують технічні засоби фото-, звуко- та відеофіксації, що полегшує роботу з доказами. А сам процес фіксації належним чином впливає на психологію як учасників слідчої (розшукової) дії, так і присутніх при цьому осіб. Мають місце факти, коли у правопорушника, який залишився на місці вчинення правопорушення або повернувся, щоб спостерігати за перебігом огляду, діями слідчого, застосуванням технічних засобів фіксації матеріальної обстановки й слідів, складається враження, що його неодмінно буде викрито.

Аналогічні випадки описані у криміналістичній літературі. Проілюструємо один із них

(Bykhovskii, 1980, s. 23): мешканці села стояли на відстані, уважно спостерігаючи за діями слідчого, який, не кваплячись, ретельно досліджував місце крадіжки з магазину, місцевість – фотографував об'єкти, здійснював необхідні виміри, робив зліпки зі слідів знарядь зламу та слідів ніг, тобто діяв за усіма криміналістичними рекомендаціями на місці події. Після закінчення огляду, коли слідчий розпочав допити, до нього несподівано звернувся чоловік, який зізнався в усьому і повернув викрадені речі. На запитання про мотиви, які спонукали його визнати свою винуватість, відповів, що бачив, з якою ретельністю працював слідчий на місці події, і зрозумів, що кримінальне правопорушення неминуче буде розкрито.

Наведений приклад демонструє, як процес застосування технічних засобів для збирання криміналістично значущої інформації вплинув на особу правопорушника. Спостерігаючи за ретельною, добросовісною роботою слідчого, за тим, як уміло він збирає та фіксує сліди, правопорушник зрозумів, що його однозначно буде викрито, і сам визнав свою причетність до вчинення кримінального правопорушення.

Причому такий психологічний вплив може мати як прямий характер – впливати на особу з метою відмови від надання неправдивих показань, так і непрямий – особа, яка визнає свою винуватість, впливає на психологію й інших осіб, які не визнають своєї винуватості або дають неправдиві показання (Bykhovskii, 1980, s. 25).

Підвищення ефективності результатів слідчої (розшукової) дії засвідчує застосування технічних засобів під час обшуку. Сам факт попередження про відповідальність обшукуваної особи, а потім і застосування пошукових приладів впливає на її психологію, і в багатьох випадках спонукає добровільно видати приховані речі, цінності та предмети.

Значний психологічний вплив мають результати застосування технічних засобів і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Наприклад, ознайомлення особи під час допиту із звукозаписом показань співучасників, свідків, потерпілих, пред'явлення матеріалів фотофіксації з місця події можуть вплинути на психологію особи, що приховує правду, і спонукати її до надання правдивих показань.

Наукова новизна

Ефективність застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій розглянуто з позиції психологічного впливу на осіб, які беруть участь у проведенні таких процесуальних дій, що, по суті, являє собою тактичний прийом, спрямований на отримання достовірної інформації.

Висновки

1. Розкриваючи сутність психологічного впливу як невід'ємного складника процесу розслідування кримінальних правопорушень, спрямованого на отримання достовірної інформації від учасників кримінального провадження, доведено, що застосування технічних засобів і використання його результатів під час розслідування кримінальних правопорушень є елементом психологічного впливу на учасників провадження, який може широко використовуватися суб'єктом розслідування в системі тактичних прийомів збирання, перевірки та оцінки доказів.

2. З'ясовано особливості застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як одного з елементів психологічного впливу на її учасників, що полягає у схиленні осіб до надання правдивих показань через демонстрацію повноти та об'єктивності виявлення, збирання і фіксації

доказів, що й забезпечує невідворотність встановлення істини під час розслідування кримінальних правопорушень.

3. Психологічний вплив, який здійснюється за допомогою використання технічних засобів, може мати прямий характер – впливати на особу, яка надає неправдиві показання або приховує свою причетність до події правопорушення, та непрямою – особа, яка визнає свою винуватість під впливом застосування технічних засобів, впливає на психологію інших осіб, які не визнають своєї винуватості або дають неправдиві показання.

4. Неодмінною умовою використання технічних засобів як елементу психологічного впливу на учасників провадження є дотримання принципів законності, етичності та науковості. Саме за таких умов фактичні дані, отримані за допомогою технічних засобів, можуть виступати належними та допустимими доказами.

References

- Aronson, E., Uilson, T., & Eikert, R. (2008). *Bolshaia psikhologicheskaiia entsiklopediia. Pochemu chelovek vedet sebia tak, a ne inache. Psikhologicheskie zakony chelovecheskogo povedeniia = Social Psychology*. SPb.: Praim-Evroznak. 558 s. [in Russian].
- Aronson, J., & Aronson, E. (Eds.). (2012). *Readings about the social animal* (11th Edition). New York: Worth. 604 p. Retrieved from <https://khanahmadli.files.wordpress.com/2019/01/the-social-animal.pdf>.
- Bartol, K. (2004). *Psikhologiiia kriminalnogo povedeniia*. SPb.: PRAIM-EVROZNAK. 352 s. [in Russian].
- Bed, V. V. (2003). *Yurydychna psykholohiia: navch. posib*. Kyiv: Karavela; Lvov: Novyi svit-2000, Mahnoliia plus. 376 s. [in Ukrainian].
- Blekkborn, R. (2004). *Psikhologiiia kriminalnogo povedeniia*. SPb.: Piter. 496 s. [in Russian].
- Bradley, M. T., MacLaren, V. V., & Carle, S. B. (1996). Deception and nondeception in guilty knowledge and guilty actions polygraph tests. *Journal of Applied Psychology*, 81 (2), 153–160. DOI: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.81.2.153>.
- Bykhovskii, I. E. (1980). Eticheskie voprosy primeneniia tekhnicheskikh sredstv pri rassledovanii prestuplenii. *Teoriia i praktika sobiraniia dokazatelstvennoi informatsii tekhnicheskimi sredstvami na predvaritel'nom sledstvii*. Kiev: KVSh. S. 20–25 [in Russian].
- Chaldini, R. (2002). *Psikhologiiia vliianiia*. SPb.: Piter. 288 s. [in Russian].
- Dalin, V. E. (1982). K voprosu o psikhologicheskom vozdeistvii i pravoprimeritelnoi deiatelnosti sledovatel'ia. *Problemy primeneniia pravovykh norm na predvaritel'nom sledstvii*. Volgograd. S. 96–102 [in Russian].
- Dulov, A. V., & Nesterenko, P. D. (1971). *Taktika sledstvennykh deistvii*. Minsk: Vysheishaia shk. 271 s. [in Russian].
- Elaad, E. (2011). Effects of incomplete information on the detection of concealed crime details. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 36 (3), 159–171. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10484-011-9153-2>.
- Gannon, T. A., Wood, J. L., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M. L., & Vasquez, E. A. (2014). An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 26 (2), 178–203. DOI: 10.1177/1079063213486836.
- Georgiadou, K., Chronos, A., Verschuere, B., & Sauerland, M. (2019). Reaction time-based Concealed Information Test in eyewitness identification is moderated by picture similarity but not eyewitness cooperation. *Psychological Research*, 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00426-018-1139-8>.
- Huzela, M. V. (2019). Dokazove znachennia psikhofiziologichnykh perevirok v kryminalnomu provadzhenii: inozemnyi dosvid ta vitchyzniani realii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Yurydychni nauky, 21, 210–214 [in Ukrainian].
- Khokhauzen, Kh. (2003). *Motivatciia i deiatelnost*. SPb.: Piter; M.: Smysl. 860 s. [in Russian].
- Khell, L., & Zigler, D. (2007). *Teorii lichnosti* (3-e izd). SPb.: Piter. 607 s. [in Russian].
- Khiuston, M., & Shtrebe, V. (2004). *Vvedenie v sotcialnuuu psikhologiiu. Evropeiskii podkhod: ucheb. dlia stud. vuzov*. Per. s angl. pod red. prof. T. Iu. Bazarova; [per. s angl. G. Iu. Liubimova]. M.: IuNITI-DANA. 622 s. [in Russian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI. (2012). Uzato z <http://zakon.rada.gov.ua/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kudermine, O. I., & Lenska, L. V. (2018). Provedennia dopytu poterpiloho pid chas dosudovoho rozsliduvannia hrabezliv:

- psykholohichni zasady. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 1 (106), 244–254 [in Ukrainian].
- Lefterov, V., & Tretiakova, T. (2019). Do problemy psykholohichnoho tysku na uchastnykiv kryminalnoho provadzhennia pid chas provedennia slidchykh eksperymentiv ta dopytiv. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: psykholohichni nauky*, 3 (14), 159–172 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v14i3.223>.
- Lykken, D. T. (1974). Psychology and the lie detector industry. *American Psychologist*, 29 (10), 725–739.
DOI: <https://doi.org/10.1037/h0037441>.
- Meijer, E. H., Bente, G., Ben-Shakhar, G., & Schumacher, A. (2013). Detecting concealed information from groups using a dynamic questioning approach: Simultaneous skin conductance measurement and immediate feedback. *Frontiers in Psychology*, 4, Article 68.
DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00068>.
- Palmatier, J. J., & Rovner, L. (2015a). Credibility assessment: Preliminary process theory, the polygraph process, and construct validity. *International Journal of Psychophysiology*, 95, 3–13.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2014.06.001>.
- Palmatier, J. J., & Rovner, L. (2015b). Rejoinder to commentary on Palmatier and Rovner (2015): Credibility assessment: Preliminary Process Theory, the polygraph process, and construct validity. *International Journal of Psychophysiology*, 95 (1), 31–34.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2014.11.009>.
- Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy № 4038-XII. (1994). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2019). Orhanizatsiia i taktyka provedennia ohliadu mistisia podii v suchasnykh umovakh rozvytku nauky i tekhniki. *Kryminalistychnyi visnyk*, 2 (32), 30–37 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
- Ratinov, A. R. (1967). *Sudebnaia psikhologiya dlia sledovatelei: ucheb. posobie*. M.: Vyssh. shk. MOOP SSSR. 290 s. [in Russian].
- Smokov, S. M. (2015). Psykholohichniy vplyv yak neobkhidnyi element slidchoi diialnosti. *Pivdennoukrainskyi pravnychnyi chasopys*, 1, 148–152 [in Ukrainian].
- Sokyran, F. M. (2002). *Suchasni kontseptsii psykholohichnoho vplyvu na dosudovomu slidstvi*. Kyiv: NAVSU – NTV «Pravnyk». 172 s. [in Ukrainian].
- Sokyran, F. M. (2019). Zastosuvannia psykholohichnoho vplyvu v kryminalnomu sudochynstvi. *Kryminalistychnyi visnyk*, 2 (32), 15–21 [in Ukrainian].
- Stoliarenko, A. M. (2000). *Psikhologicheskie priemy v rabote iurista*. M.: Iurait. 288 s. [in Russian].
- Turchin, D. A. (1975). Osobennosti poznaniia sledovatelem. *Problemy sovetskogo gosudarstva i prava (Irkutsk)*, 9-10, 1–18 [in Russian].
- Varga, M., Visu-Petra, G., Miclea, M., & Buş, I. (2014). The RT-based Concealed Information Test: An overview of current research and future perspectives. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 127, 681–685.
DOI: [10.1016/j.sbspro.2014.03.335](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.03.335).
- Yaitska, D. I. (2019). Psykholohichniy vplyv ta psykhične nasylstvo pid chas dopytu: sutnist i mezhi dopustymosti. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 275–278 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/65>.
- Ziakun, A. I., & Prokopenko, K. V. (2019). Zastosuvannia spetsialnykh psykholohichnykh znan pid chas dosudovykh slidchykh dii. *Pravovi horyzonty / Legal horizons*, 70–75 [in Ukrainian].
DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i15.p:70>.

Список використаних джерел

- Аронсон, Э., Уилсон, Т., & Эйкерт, Р. (2008). Большая психологическая энциклопедия. *Почему человек ведет себя так, а не иначе. Психологические законы человеческого поведения = Social Psychology*. СПб.: Прайм-Еврознак. 558 с.
- Aronson, J., & Aronson, E. (Eds.). (2012). *Readings about the social animal* (11th Edition). New York: Worth. 604 p. Retrieved from <https://khanahmadli.files.wordpress.com/2019/01/the-social-animal.pdf>.
- Бартол, К. (2004). *Психология криминального поведения*. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК. 352 с.
- Бедь, В. В. (2003). *Юридична психологія: навч. посіб.* Київ: Каравела; Львів: Новий світ-2000, Магнолія плюс. 376 с.
- Блэкборн, Р. (2004). *Психология криминального поведения*. СПб.: Питер. 496 с.
- Bradley, M. T., MacLaren, V. V., & Carle, S. B. (1996). Deception and nondeception in guilty knowledge and guilty actions polygraph tests. *Journal of Applied Psychology*, 81 (2), 153–160.
DOI: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.81.2.153>.
- Быховский, И. Е. (1980). Этические вопросы применения технических средств при расследовании преступлений. *Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии*. Киев: КВИШ. С. 20–25.
- Чалдини, Р. (2002). *Психология влияния*. СПб.: Питер. 288 с.
- Далин, В. Е. (1982). К вопросу о психологическом воздействии и правоприменительной деятельности следователя.

- Проблемы применения правовых норм на предварительном следствии. Волгоград. С. 96–102.
- Дулов, А. В., & Нестеренко, П. Д. (1971). *Тактика следственных действий*. Минск: Вышэйшая шк. 271 с.
- Elaad, E. (2011). Effects of incomplete information on the detection of concealed crime details. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 36 (3), 159–171.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10484-011-9153-2>.
- Gannon, T. A., Wood, J. L., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M. L., & Vasquez, E. A. (2014). An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 26 (2), 178–203.
DOI: 10.1177/1079063213486836.
- Georgiadou, K., Chronos, A., Verschuere, B., & Sauerland, M. (2019). Reaction time-based Concealed Information Test in eyewitness identification is moderated by picture similarity but not eyewitness cooperation. *Psychological Research*, 1–11.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s00426-018-1139-8>.
- Гузела, М. В. (2019). Доказове значення психофізіологічних перевірок в кримінальному провадженні: іноземний досвід та вітчизняні реалії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 21, 210–214.
- Хекхаузен, Х. (2003). *Мотивация и деятельность*. СПб.: Питер; М.: Смысл. 860 с.
- Хьелл, Л., & Зиглер, Д. (2007). *Теории личности* (3-е изд). СПб.: Питер. 607 с.
- Хьюстон, М., & Штрёбе, В. (2004). *Введение в социальную психологию. Европейский подход*: учеб. для студ. вузов. Пер. с англ. под ред. проф. Т. Ю. Базарова; [пер. с англ. Г. Ю. Любимова]. М.: ЮНИТИ-ДАНА. 622 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI. (2012). Узято з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Кудерміна, О. І., & Ленська, Л. В. (2018). Проведення допиту потерпілого під час досудового розслідування грабежів: психологічні засади. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 1 (106), 244–254.
- Лефтеров, В., & Третьякова, Т. (2019). До проблеми психологічного тиску на учасників кримінального провадження під час проведення слідчих експериментів та допитів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 3 (14), 159–172.
DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v14i3.223>.
- Lykken, D. T. (1974). Psychology and the lie detector industry. *American Psychologist*, 29 (10), 725–739.
DOI: <https://doi.org/10.1037/h0037441>.
- Meijer, E. H., Bente, G., Ben-Shakhar, G., & Schumacher, A. (2013). Detecting concealed information from groups using a dynamic questioning approach: *Simultaneous skin conductance measurement and immediate feedback*. *Frontiers in Psychology*, 4, Article 68.
DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00068>.
- Palmatier, J. J., & Rovner, L. (2015a). Credibility assessment: Preliminary process theory, the polygraph process, and construct validity. *International Journal of Psychophysiology*, 95, 3–13.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2014.06.001>.
- Palmatier, J. J., & Rovner, L. (2015b). Rejoinder to commentary on Palmatier and Rovner (2015): Credibility assessment: Preliminary Process Theory, the polygraph process, and construct validity. *International Journal of Psychophysiology*, 95 (1), 31–34.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2014.11.009>.
- Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII. (1994). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
- Піріг, І. В. (2019). Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*, 2 (32), 30–37.
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
- Ратинов, А. Р. (1967). *Судебная психология для следователей*: учеб. пособие. М.: Высш. шк. МООП СССР. 290 с.
- Смоков, С. М. (2015). Психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*, 1, 148–152.
- Сокиран, Ф. М. (2002). *Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві*. Київ: НАВСУ – НТВ «Правник». 172 с.
- Сокиран, Ф. М. (2019). Застосування психологічного впливу в кримінальному судочинстві. *Криміналістичний вісник*, 2 (32), 15–21.
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-15>.
- Столяренко, А. М. (2000). *Психологические приемы в работе юриста*. М.: Юрайт. 288 с.
- Турчин, Д. А. (1975). Особенности познания следователем. *Проблемы советского государства и права (Иркутск)*, 9-10, 1–18.
- Яїцька, Д. І. (2019). Психологічний вплив та психічне насильство під час допиту: сутність і межі допустимості. *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 275–278.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/65>.
- Varga, M., Visu-Petra, G., Micula, M., & Buş, I. (2014). The RT-based Concealed Information Test: An overview of current research and future perspectives. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 127, 681–685.
DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.03.335.
- Зякун, А. І., & Прокопенко, К. В. (2019). Застосування спеціальних психологічних знань під час досудових слідчих

дій. *Правові горизонти / Legal horizons*, 70–75.

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i15.p:70>.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2020

F. Sokyran, Ph.D in Law, Associate Professor,
Professor of Criminology and Forensic Medicine Department,
National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7557-3490>

APPLICATION OF TECHNICAL MEANS IN PERFORMING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS AS AN ELEMENT OF PSYCHOLOGICAL EFFECT

The purpose of the article is to scientifically substantiate the possibility of psychological influence on the subject of criminal proceedings by technical means during investigative (search) actions. **Methodology.** The reliability of the results and conclusions obtained is provided by a set of methods of the philosophical, general scientific and specific scientific levels. In particular, from the point of view of materialistic dialectics, the author considers the possibility of collecting «ideal» traces that remained in the memory of a person as a result of committing an offense, in the form of testimony. Using the methods of formal logic (analysis, synthesis, analogy, deduction), a conclusion was made about the effectiveness of the use of tactical methods of psychological influence on participants in criminal proceedings in order to obtain truthful testimony. Thanks to the methods of analogy and modeling on real examples, the effectiveness of the use of technical means during investigative (search) actions as an element of psychological influence on persons involved in the commission of a criminal offense has been demonstrated. **Scientific novelty.** The effectiveness of the use of technical means in the conduct of investigative (search) actions is considered from the point of view of the psychological impact on persons taking part in the conduct of such procedural actions, and, in fact, is a tactical technique aimed at obtaining reliable information. **Conclusions.** The effectiveness of the use of technical means during investigative (search) actions with the aim of psychological impact on their participants has been proved. Forensic recommendations on the admissibility of the use of technical means during investigative (search) actions for the purpose of psychological influence have been formulated, the observance of which will contribute to obtaining appropriate and admissible evidence.

Keywords: technical means; investigative (search) actions; psychological influence; tactical technique; subject of investigation; evidence; false testimony.

Ф. М. Сокиран, кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры криминалистики и судебной медицины,
Национальная академия внутренних дел, Киев
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7557-3490>

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ХОДЕ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ КАК ЭЛЕМЕНТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Цель статьи заключается в научном обосновании возможности психологического воздействия на участников уголовного производства путем применения технических средств в ходе следственных (розыскных) действий. **Методология.** Достоверность полученных результатов и выводов обеспечена совокупностью методов философского, общенаучного и конкретно-научного уровней. В частности, с позиции материалистической диалектики рассмотрена возможность сбора «идеальных» следов, которые остались в памяти человека в результате совершения правонарушения, в виде показаний. При помощи методов формальной логики (анализ, синтез, аналогия, дедукция) доказана эффективность применения тактических приемов психологического воздействия на участников уголовного производства с целью получения правдивых показаний. Благодаря методам аналогии и моделирования на реальных примерах продемонстрирована эффективность применения технических средств при проведении следственных (розыскных) действий как элемента психологического воздействия на лиц, причастных к совершению уголовного правонарушения. **Научная новизна.** Эффективность применения технических средств при проведении следственных (розыскных) действий рассматривается с точки зрения психологического воздействия на лиц, принимающих участие в проведении таких процессуальных действий, и, по сути, представляет собой тактический прием, направленный на получение достоверной информации. **Выводы.** Доказана эффективность использования технических средств при

проведении следственных (розыскных) действий с целью психологического воздействия на их участников. Сформулированы криминалистические рекомендации по допустимости использования технических средств при проведении следственных (розыскных) действий с целью психологического воздействия, соблюдение которых будет способствовать получению надлежащих и допустимых доказательств.

Ключевые слова: технические средства; следственные (розыскные) действия; психологическое воздействие; тактический прием; субъект расследования; доказательства; ложные показания.